

Sekaidiolektien tutkimuksesta

PEKKA LEHTIMÄKI (Tampere)

1.

1.1. Suomen kielen kehityksen ja tutkimuksen merkittävimpiä ajanjaksoja on 1870-luku. Kirjakielen historiassa katsotaan tuolloin siirrytyn nykysuomen kauteen, mutta uuden ajan voidaan sanoa noihin aikoihin alkaneen tavallaan myös kansanmurteiden osalta. Murteentutkijamme ovat satakunta vuotta myöhemmin joutuneet toteamaan, että 1870-luvulla syntyneet olivat yleensä nuorin ikäluokka, josta siellä täällä saattoi löytää täysin turmeltumattoman murteenpuhujan, mutta että sitä myöhemmin syntyneiden puheeseen tavallisesti on vaikuttanut enemmän tai vähemmän yleiskieli (ks. esim. Terho Itkonen 1966: 19). Kansankieli tuli 1870-luvulla entistä vankemmin myös tieteellisen tutkimuksen kohteeksi. Torsten Aminoff julkaisi 1871 väitöskirjansa »Etelä-Pohjanmaan kielimurteesta tutkimus», josta Erkki Itkonen (1961: 170) on lausunut, että se on »ensimmäinen moderni suomen kieltä koskeva murre-tutkimus». Viittä vuotta myöhemmin perustettu Kotikielen Seura otti peräti päätehtäväkseen suomen kansankielen kaikinpuolisen tutkimisen.

Murteentutkimuksen työmaalla alkoi tapahtua. Ajatuksen kansankielen sanakirjasta esitti E. N. Setälä jo 1896, ja systemaattista nimistönkeruuta on harjoitettu vuodesta 1915 lähtien. Pertti Virtarannan herätyshuuto suomen murteiden nauhoittamiseksi julkaistiin Virittäjässä 1956, ja jo 1959 lausuttiin Suomen kielen nauhoitearkiston syntysanat. 1960-luvun lopulla pääsi vihdoinkin alkuun myös muoto- ja lauseopillisen aineksen järjestelmällinen tallennus. Tutkimus, joka aluksi oli jossain määrin yksipuolista äänneopin selvittelyä, laajeni alueeltaan ja kehittyi metodisesti (ks. esim. Heikki Leskinen 1968: 1—2, 1981a: 7—9). Yhdessä suhteessa pysyttiin kuitenkin vanhoillaan: tutkimusaineistona olivat puhtaat vanhat kansanmurteet — vanhemmilta lapsille periytynyt kielimuoto, jota ihmiset olivat yksillä ja samoilla asuinsijoilla ikänsä puhuneet ja kuulleet.

Lähinnä kansansivistys, joukkoviestimet, sisäinen muuttoliike, kulkuyhteyksien parantuminen mutta myös sodista johtuneet väestönsiirrot ovat varsinkin viime vuosikymmeninä aiheuttaneet kielioloissamme melkoisen muutoksen kansanmurteiden tappioksi ja yleiskielen hyväksi (ks. esim. Heikki Leskinen

1981b: 67; Paunonen 1981: 119—120). Kieliolojen muututtua vanhojen kansanmurteiden rinnalle tulivatkin tutkimusaiheiksi uudet puhekielen muodot. Niiden tutkimisen tarpeellisuudesta on ensi kerran ja selvin sanoin kirjoittanut Terho Itkonen 1965 ilmestyneessä »Kansallisten tieteiden kehittämissuunnitelmassa 1966—80» (s. 37—38), ja siinä on joihinkin hahmoteltuna tuleva tutkimustehtäväkin, »yleiskielen murrosvaiheen tutkimus». V. 1966 pitämässään virkaanastujaisesitelmässä (julkaistu mm. 1966: 9—22, 1979: 11—20) hän uudestaan kiinnitti asiaan huomiota, ja tutkimus pääsi kohta alkuun, ei tosin laajakantoisena tutkimushankkeena vaan oppilastöin. »Fennistiikan opinnäytteitä» -kirjasta (Castrenianumin toimitteita 16) selviää, että Helsingin yliopistossa oli 1960-luvun lopulla tekeillä pro gradu -tutkielmia kaupunkien puhekielestä. Vuoden väliajoin valmistui kolme Terho Itkosen ohjaamaa työtä, joille oli ominaista tilastollinen ja sosiolingvistinen nykypuhekielen vaihteluilmiöiden käsittely: Kristiina Lyytinen, Aktiivin 2. partisiipin, *-kin*-liitteen ja yleiskielen *d:n* edustumisesta Kuopion puhekielessä (1968); Ritva Heiskanen, Eräiden äänneopillisten murrepiirteiden esiintymisestä Varkauden koululaisten puhekielessä (1969); Marja-Liisa Tontti, Riihimäen puhekielestä (1970). Aika oli pian kypsä 1965 suunnitellun tutkimushankkeenkin aloittamiseen: 1972 lähti käyntiin Terho Itkosen ja Heikki Paunosen johdolla Helsingin puhekielen tutkimus, jota Heikki Paunonen on sittemmin johtanut. Tutkimus on myöhemmin laajentunut »nykysuomalaisen puhekielen murroksen tutkimukseksi»; 1976, Kotikielen Seuran 100-vuotisjuhlavuonna, laajennettiin kaupunkikielen tutkimus koskemaan myös Jyväskylän, Tampereen ja Turun puhekieltä. — Suunnilleen samanaikaisesti kaupunkimurteiden tutkimushankkeen kanssa oli hautumassa ajatus kannakselaisen siirtoväen nykyisten puhekielen muotojen tutkimisesta (ensimmäinen, Martti Rapolan johdolla oppilastyönä tehty harjoitelma siirtoväen murteen muuttumisesta on tosin jo 1950-luvun alkupuolelta, ks. Jahnukainen 1954: 366—376). Samana vuonna kuin Helsingin puhekielen tutkimus käynnistyi Heikki Leskisen johdolla Jyväskylässä hanke siirtoväen nykyisten puhekielen muotojen selvittämiseksi. Varsinaisen paikoillaan pysyneen maaseudunkin nykykieltä on alettu tutkia; sen alaan kuuluvat mm. Osmo Ikolan johdolla laadittu Kirsti Siitosen laudaturtyö »Loppuheitto lounaimurteiden luoteisryhmässä: muutoksen ja variaation ongelmia» (1979) ja Pertti Virtarannan johdolla laadittu Ilmari Vesterisen laudaturtyö »Pääpainollisen tavun jälkeisen soinnillisen dentaalispirantin edustus Tuuloksen murteessa» (ilmestynyt Castrenianumin toimitteiden 20. osana 1980). Myös Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksessa on tutkittu eri sukupolvien kielenkäyttöä (ensimmäisen aiheen on antanut Osmo Nikkilä jo 1970-luvun alkupuolella); laudaturtöitä on valmistunut mm. Jalasjärven, Kauhajoen, Kiukaisten, Parkanon, Peräseinäjoen, Suodenniemen ja Vpl. Pyhäjärven murteista. Suomalainen dialektologia oli

siis kieliolojen muututtua suuntautunut nopeasti uusille urille.¹

1.2. Niin aiemmasta kuin nykyisestä tutkimusohjelmistosta puuttuu yksi ala: sekaidiolektien tutkimus. Sekaidiolektit ovat yhtä useamman paikallismurteen, tavallisesti kuitenkin kahden kombinaatioita (M 1 + M 2); ylimääräisenä komponenttina on nykyisin yleensä otettava huomioon yleiskielen vaikutus. Kysymys on siitä, millaista kieltä puhuvat henkilöt, jotka ovat elämänsä mittaan asuneet useammalla kuin yhdellä murrealueella. Kirjoituksessani »Tampereen yliopiston kansanperinteen laitoksen nauhoitekokoelmat kielen-tutkijan näkökulmasta» (ilmestyy kohdakkoin Erkki Ala-Könnin juhla-kirjassa Tampereen yliopiston julkaisusarjassa Acta Universitatis Tampereensis) olen käsitellyt näitä asioita ja maininnut konkreetteja esimerkkejä. Kiintoisaa olisi esim. tutkia, millaista kieltä vuonna 1900 Keuruulla syntynyt mutta vuodesta 1926 Kangasalla asunut Väinö Rikhard Mustalahti puhuu. Entä mitä on syntynyt, kun iittiläinen Elsa Tenhunen (o.s. Sahanen) 1934 on 28-vuotiaana muuttanut Kangasalle? Selma Arvonen (o.s. Lehtonen), Kangasalan haastatelluista vanhin, on Mietoisten syntyjä mutta asunut 45-vuotiaasta Kangasalla; mikä on lounaismurteiden ja hämäläismurteiden kombinaatio?

Taannoisilla murteentallennusmatkoillani olen usein tehnyt huomioita sekaidiolekteista — noissa tavanomaisissa tilanteissa, joissa tutkija, paikkakunnan alkuperäistä murretta tavoitellessaan, osuu henkilöiden luo, jotka osoittautuvatkin syntyperältään toispaikkaisiksi. (Vastaavia havaintoja sekaidiolekteista ovat tehneet muutkin murteentutkijat, ja niistä on jokunen maininta kielitieteellisessä kirjallisuudessakin, ks. esim. Virtaranta 1958: 199 alav. 1.) Nuo muukalaiset ovat syntyään yleensä lähipitäjäläisiä mutta usein myös kauempaa muuttaneita. Ensimmäisen kerran nauhoitin tuollaista sekakieltä

¹ Uudempien puhekielen muotojen tuloa dialektologiamme tutkimuskohteiksi tervehtii varmasti mielihyvin jokainen murteentutkija. Omituisen särmikkään kuvan perinnäisen murteentutkimuksen harrastajista ja heidän arvostuksistaan antaa sen sijaan Heikki Paunonen kirjoituksessaan »Muuttuvat puhe-suomen muodot», joka on julkaistu 1982 lähinnä äidinkielen opettajien tarpeisiin laaditussa kirjassa »Kouluikäisten kieli» (Tietolipas 88). Hän kirjoittaa seuraavasti (s. 138): »Arvokkaina tutkimuskohteina on pidetty vain 'puhtaita' murteita, joita ei tosin juuri kukaan enää sellaisinaan puhuu; vähemmän-arvoisina on sitä vastoin pidetty yleiskielistyneitä murteita, jotka kuitenkin ovat tämän päivän todellisuutta suomalaisella maaseudulla. — Ei liioin murteentutkimuksen tulisi hylkiä maaseudun nykypuhekieltä; tapahtuu suuri vahinko, jos muuttuvan maaseudun kielen tallennus tyystin laiminlyödään, kuten tähän asti on ollut laita.» Murteentutkijoillemme ovat vanhat kansanmurteet kieltämättä olleet ensisijaista tutkittavaa verrattuna uudempiin puhekielen muotoihin, joista vanha murrekanta saattaa vain heikosti pilkottaa yleiskielisyyksien lomasta, mutta vain siitä luonnollisesta syystä, että heidän tehtäväänsä on ollutkin vanhan murrekannan moninaisuuden selvittäminen niin kauan kuin se on mahdollista. Muunlaista arvojärjestystä ei ole ollut; henkiset ja taloudelliset voimavarat on vain järkevästi keskitetty sinne, missä niitä on kiireellisimmin tarvittu. Paunosen kanssa olen samaa mieltä siinä, että maaseudunkin uusien puhekielen muotojen tallennuksesta on pidettävä huolta. Siihen työhön voidaan keskittyä lähivuosina entistä paremmin, kun vanhojen kansanmurteiden keruuohjelma on ainakin nauhoitusten osalta saatu kutakuinkin suunnitelmien mukaiseen päätökseen.

1980, kun olin tallentamassa Lempäälän murretta. Innostuin asiasta osin kielenoppaan kiintoisan murteen vuoksi mutta osin siksi, että hänen kaksi sisartaan oli muuttanut samoille seuduille; uumoilin tuolloin, että heidän kielensä voisi olla hyvä tutkimuskohde. Sitten olen nauhoittanut kunkin puhetta viisi tuntia, heidän synnyinseudullaan ikänsä eläneen neljännen sisaren puhetta kolme tuntia sekä tämän ja yhden kotiseudultaan lähteneen sisaren keskustelua kaksi tuntia. Koska jo tässä kirjoituksessa käytän apunani tuota aineistoa, esittelen ylimalkaisesti tämän Nurmeksen Ylikylässä syntyneen, isännimeltään Pirosen sisarusparven (sulkeissa kielenoppaista käytetyt lyhenteet):

1) Aini Korhonen (AK), synt. 1907; asunut syntymäkylässään, vuodesta 1946 Lempäälän Kuokkalan kylässä ja vuodesta 1958 Tampereella; avioon nurmeslaisen kanssa 1934, mies kuollut 1949.

2) Sirkku Lehtovuori (SL), synt. 1914; asunut syntymäkylässään, vuodesta 1936 Pirkkalan Pirkkalankylässä ja vuodesta 1940 Lempäälän Hinsalan kylässä (entistä Vesilahtea); avioon lempääläisen kanssa 1939, mies kuollut 1968.

3) Siiri Mäkinen (SM), synt. 1917; asunut syntymäkylässään, kevästä 1935 Teiskon Terälähdessä, syksystä 1935 Pirkkalan Pirkkalankylässä ja syksystä 1936 Lempäälän Kuokkalan kylässä; avioon lempääläisen kanssa 1937.

4) Riitta Vilhelmiina Nevalainen (RN), synt. 1905; asunut syntymäkylässään ja 1930-luvun alkupuolelta lähtien Nurmeksen Lukanpurolla; avioon nurmeslaisen kanssa 1934, mies kuollut 1977.

TAULUKKO 1: kielenoppaiden henkilötiedot. Järjestys: syntymävuosi, itäsavolaismurteiden (ISM) alueella vietetyt vuodet, perihämäläismurteiden (PHM) alueella vietetyt vuodet (laskettu vuoden 1981 mukaan), aviomiehen murretausta (H = hämäläismurteinen, S = savolaismurteinen) ja koulutus (E = ei koulutusta, K = nelivuotinen kansakoulu).

Kielenopas	Synt.	ISM	PHM	Mies	Koul.
AK	1907	39	35	S	E
SL	1914	22	45	H	K
SM	1917	18	46	H	K
RN	1905	76	—	S	E

Koetan seuraavassa selvittää sekaidiolektien tutkimuksen ongelmistoa tutkimushankkeeni pohjalta. Tehtäväni on tässä vaiheessa enimmäkseen suunta- viivojen hahmottelua, kysymysten asettelua, tutkimusmenetelmien pohdintaa ja ylipäätään sekaidiolektien tutkimuksen työmaan paalutusta. Tehtävien hahmottelussa jäätäisiin kuitenkin liian teoreettiselle pohjalle ja voitaisiin joutua harhateille, ellei heti tukeuduttaisi aineistoon. Siksi otan tutkimushankkeistani tarkasteltavaksi kaksi piirrettä: äänneopista yleiskielen *d*:n vastineet ja muoto-opista vartaloltaan yksitavuisten verbien prees. yks. 3. persoonan muodot.

2.1. Yleiskielen *d*:n vastineet

Nurmeksen seudun itäsavolaismurteiden ja Tampereen seudun perihämäläismurteiden edustukset poikkeavat jyrkästi toisistaan: idässä kato tai sen paikalla siirtymä-äänne (*käen, kuvon, paijan, kahen*), lännessä Tampereen seudulla *r* (*kären, kuron, pairan, kahren*).

2.1.1. Taulukosta 2 käy selville, millä tavoin edustukset ovat sulautuneet toisiinsa ensi ja toisen tavun rajalla. (Savolaisuuksien, hämäläisyyksien ja yleiskielisyyksien lisäksi on erotettu tapausryhmä »muita», joilla tarkoitan yleiskieltä tavoiteltaessa syntyviä variantteja. Niistä osa poikkeaa *r*:stä vain vähän, osa enemmän; osa kuulostaa dentaalispirantilta, osassa taas ääntämys *d*:tä tapaillessaan lipsahtaa *t*:hen.) Savolaisuus on heikoimmin säilyneenä lyhyen vokaalin jäljessä (kielenoppaiden keskiarvo 3%), sitä paremmin pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä (keskiarvo 12%) ja selvästi parhaiten *ht*-tapauksissa (keskiarvo 34%). Kun jokaisessa idiolektissa on samoin (prosenttiluvut SL:lla 7, 26 ja 53, AK:lla 1, 8 ja 29, SM:llä 0, 1 ja 19), on aineiston ryhmitely kolmia perusteltavissa.

TAULUKKO 2: yleiskielen *d*:n vastineet SL:lla, AK:lla ja SM:llä 1. ja 2. tavun rajalla prosentteina (*f* = absoluutit määrät). Savolaisuuksien (*θ, j, v*) hämäläisyyksien (*r*) ja yleiskielisyyksien (*d*) lisäksi on erotettu tapausryhmä »muita» = yleiskieltä tavoiteltaessa syntyvät variantit (esim. *ð, ð, t*). I = lyhyen vokaalin, II = pitkän vokaalin ja diftongin, III = *h*:n jälkeiset tapaukset.

		Savol.	Hämäl.	Yleisk.	Muita	<i>f</i>
SL	I	7	76	1	16	139
	II	26	71	1	2	197
	III	53	43	0	4	255
AK	I	1	65	3	31	90
	II	8	89	0	3	186
	III	29	65	0	6	126
SM	I	0	19	18	63	171
	II	1	31	28	40	170
	III	19	18	14	49	171

Miksi savolainen kanta on pitänyt pintansa selvästi paremmin ensi tavun pitkän vokaalin ja diftongin kuin lyhyen vokaalin jäljessä? Syy on kai se, että kontrasti uuden kannan mukaisiin muotoihin ei edellisissä tapauksissa tavallisen itäisen siirtymäkonsonantin johdosta ole ollut niin suuri kuin jälkimmäisissä tapauksissa, joissa siirtymäkonsonanttiset muodot ovat itäsavolaismurteisissa yleensä harvinaisia; edelliset tapaukset hahmottuvat kaksitavuisiksi niin alkuperäisen savolaisen kuin uuden kannan osalta (vrt. esim. *paijan* ja *pairan*), jälkimmäiset yleensä vain uuden kannan osalta (vrt. esim. *pān* ja *paran, käen* ja *kären*). *kahen, lähen* -tyyppisten muotojen melkoinen suosio (SL:lla esim. yli

puolet kaikista tapauksista) on ymmärrettävissä monella tavoin. Ne ovat ensinnäkin kaksitavuisuuttaan yhtä etevä kuin uuden kannan mukaiset muodot (vrt. esim. *kahen* ja *kahren*), keveyttään niitä etevämpiäkin. Merkittävää on lisäksi, että niissä on paljon suurtaajuisia sanoja (esim. *lähteä*, *yksi*, *kaksi*, *kahdeksan*, *yhdeksän*, *tehdä*), jollaisissa pyritään yleensäkin suosimaan eri vaihtoehtoista lyhyitä muotoja; tuon tendenssin pohjalta selittyy tietysti sekin yleinen ilmiö, että monet suurtaajuiset sanat lyhenevät säännöttömästi pikapuhemuodoiksi.

Voisi kuvitella, että mitä heikommin savolaisuus on säilynyt, sitä vahvempana olisi sijalle tunkenut hämäläisyys. Niin onkin asian laita mutta vain osassa tapauksia. Huomio kiintyy taulukossa 2 kaikkien kielenoppaiden mutta varsinkin AK:n kohdalla siihen, että lyhyen vokaalin jälkeen ei hämäläiskanta ole yleistynyt kaikkiin savolaiskannasta poikkeaviin tapauksiin. *r*:n alaa ovat tässä asemassa selvästi eniten kaventaneet yleiskieltä tavoiteltaessa syntyvät »muut» variantit. Niitä on SL:lla 16 %, AK:lla 31 % ja SM:llä 63 %, SL:lla ja AK:lla moninkertainen määrä verrattuna pitkän vokaalin ja diftongin sekä *h*:n jälkeisiin »muihin» tapauksiin. Oireellista on ehkä edelleen se, että täysin yleiskielen mukaista *d*:tä esiintyy AK:lla jonkin verran (3 %) vain lyhyen vokaalin jäljessä. Taulukosta 3, johon on laskettu yhteen »muiden» varianttien ja *d*-tapausten prosenttiluvut, selviää, että yleiskielen vetovoima on vahvinta tapauksissa, joissa savolaisuudet ovat eniten menettäneet asemiaan: lyhyen vokaalin jäljessä. Selvimmin tämä näkyy AK:n kielessä, hyvin selvästi myös SL:n ja selvänlaisesti SM:nkin kielessä. Sen sijaan pitkän vokaalin ja diftongin jälkeisissä tapauksissa sekä *ht*:n heikkoasteisissa muodoissa veto yleiskielen suuntaan on jotakuinkin yhtä vahvaa, idiolekteittain kuitenkin sillä tavoin vaihtelevaa, että SM:llä noita tapauksia on monin verroin enemmän kuin SL:lla ja AK:lla.

TAULUKKO 3: yleiskieltä tavoiteltaessa syntyvien »muiden» varianttien (esim. *ð*, *δ*, *t*) ja *d*:n yhteinen prosenttiosuus 1. ja 2. tavun rajalla SL:lla, AK:lla ja SM:llä. I = lyhyen vokaalin, II = pitkän vokaalin ja diftongin, III = *h*:n jälkeiset tapaukset.

	SL	AK	SM
I	17	34	81
II	3	3	68
III	4	6	63

Entä yleiskielen *d*:n edustus jälkitavuuissa (*vanhuuden*, *sairauden*; *erehdys*, *hätkähdyttää*)? Esiintymiä on melko vähän (kaikkiaan 52), ja niistä yli puolet (33) on SM:n puheesta. Näin ollen päätelmien teko kahden muun kielenoppaan osalta on vaikeaa. Taulukkoon 4 on koottu *d*:n edustusta jälkitavuuissa osoittavat absoluutit luvut.

TAULUKKO 4: yleiskielen *d*:n vastineet kauempana sanassa SL:lla, AK:lla ja SM:llä (absoluutit määrät). Savolaisuuksien (*θ, j, v*), hämäläisyyksien (*r*) ja yleiskielisyyksien (*d*) lisäksi on erotettu tapausryhmä »muita» = yleiskieltä tavoiteltaessa syntyvät variantit (esim. *ð, ð, t*). I = vokaalienväliset, II = *h*:n jälkeiset tapaukset.

	Savol.	Hämäl.	Yleisk.	Muita
SL I	3	1	0	0
II	3	3	0	0
AK I	0	5	0	0
II	2	1	0	1
SM I	0	14	0	3
II	5	4	1	6

SL:n osalta kiintyy huomio siihen, että kaikki esiintymät ovat puhtaita murremuotoja, joko savolaisuuksia (*lapsüessani, püörähin*) tai hämäläisyyksiä (*vanhüren, homehru*). Etenkin on merkille pantavaa, että neljästä vokaalienvälisestä esiintymästä kolme edustaa savolaista kantaa; ensi ja toisen tavun rajallahan dominoi niin lyhyen vokaalin kuin pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä hämäläinen kanta (vrt. taulukkoon 2). *h*:n jälkeisen edustuksen tasatulos käy hyvin yksin ensi ja toisen tavun rajaisen *ht*-yhtymän heikkoasteisen edustuksen (savol. 53 % ja hämäl. 43 %) kanssa. Jos jälkitavujen *ht*-tapauksia olisi enemmän, vaaka kallistuisi ilmeisesti savolaisuuksien hyväksi. Muissa kuin nauhoitustilanteissa olen tehnyt nimittäin runsaasti merkintöjä juuri savolaisesta edustuksesta, sellaisista kuin *sütahin, tuhahin* jne.

AK:n edustuksessa voidaan panna merkille, että kaikki jälkitavujen *d*:n vokaalienväliset edustumat pysyttelevät hämäläiskannalla ja ettei siis lipeämistä yleiskielen suuntaan ole, kuten oli vokaalien välissä ensi ja toisen tavun rajalla. *ht*-yhtymän edustus on taas sikäli kiintoisa, että neljästä heikkoasteisesta muodosta kaksi on savolaisella kannalla; ensi ja toisen tavun rajallahan hänellä oli savolaisuuksia *ht*-yhtymän heikossa asteessa vain 29 %.

SM:llä *d*:n vokaalienvälistä edustusta leimaa vankka hämäläiskanta (82 %); sen sijaan ensi ja toisen tavun rajalla hämäläisyyksiä oli edeltävän vokaaliaineksen mukaan vain 19 ja 31 %. Vokaalien välissä »muiden» varianttien määrä on vastaavasti erilainen: kauempana sanassa 18 %, ensi ja toisen tavun rajalla edeltävän vokaaliaineksen mukaan 63 ja 40 %. *d*:hen yltäneitä tapauksia ei kauempana sanassa vokaalien välissä ole, mutta ensi ja toisen tavun rajalla niiden osuus oli melkoinen (edeltävän vokaaliaineksen mukaan 18 ja 28 %). Myös jälkitavujen *ht*-yhtymän heikossa asteessa SM:llä on havaittavissa samaa tendenssiä kuin jälkitavujen *d*:n vokaalienvälisessä edustuksessa: murteellisuudet (savol. 31 % ja hämäl. 25 %) ovat säilyneet paremmin kuin *ht*-yhtymän heikossa asteessa ensi ja toisen tavun rajalla (savol. 19 % ja hämäl. 18 %), ja yleiskielen vetovoima on vastaavasti heikompaan (»muita» variantteja ja *d*-tapauksia kauempana sanassa yhteensä 44 %, ensi ja toisen tavun rajalla 63 %).

Tavallaan kaikkien kielenoppaiden edustus viittaa samanne: 1) savolaisuu-

det pitävät paremmin ryhtinsä kauempana sanassa kuin ensi ja toisen tavun rajalla, mutta ne väistyvät hämäläisyyksien tieltä samassa järjestyksessä kuin ensi ja toisen tavun rajalla, ensin vokaalienvälisistä asemista ja vasta sitten *ht*-yhtymän heikosta asteesta; 2) yleiskielen imu on heikompaa kauempana sanassa kuin ensi ja toisen tavun rajalla. Murteellisuudet, niin savolaisuudet kuin niiden sijaan omaksutut hämäläisyydet, ovat kauempana sanassa siis yleiskieltä vastaan tavallaan suojemmassa kuin prominentissa asemassa ensi ja toisen tavun rajalla.

2.1.2. Koko aineistoa on syytä tarkastella hienojakoisemminkin, sanoittain. Esiintymien niukkuuden vuoksi on tosin pakko tyytyä vain hajahuomioihin. Lisäksi jätän SM:n vokaalienvälisen edustuksen käsittelemättä, koska savolaisuus rajoittuu hänellä vain yhteen *käivä*-tapaukseen.

Ensi tavun lyhyen vokaalin jälkeiset savolaismurteiset esiintymät ovat SL:lla seuraavat (sulkeissa esiintymien absoluutti määrä): *ēs* 'edes' (4), *ēssä* ~ *ēstä* (5) ja *piä* 'pidä' (1). *ēs* 'edes' on yksinomainen, mutta *ēssä*, *ēstä* -muotojen rinnalla esiintyy myös *eressä*, *erestä* -muotoja. Savolaisen ja hämäläisen tyyppin distribuutio on kuitenkin selvä: savolainen tyyppi esiintyy vain postpositiona ja on siinä tehtävässä käytännöllisesti katsoen yksinomainen (vain kerran *kaikkien erelle*), kun taas adverbit (8 esiintymää) ovat kaikki hämäläistä tyyppiä. AK:n ainoa esimerkki on *uwartulehdus*. Pelkästään savolaisuuksien alhaisen prosenttimäärän perusteella voi uumoilla, että esiintymät ovat leksikaalistumanomaisia tapauksia tai lainasanoihin verrattavaa tuontitavaraa. Aineisto osoittaa oletuksen oikeaksi.

Pitkän vokaalin ja diftongin jälkeisiä tapauksia on edustukseltaan hyvin erilaisia. Niille on kuitenkin ominaista useammin hämäläisen kuin savolaisen tyyppin dominoivuus, joissakin tapauksissa niin vaihdellen, että toisella oppaalla dominoi hämäläinen kanta, toisella savolainen. Taulukkoon 5 on poimittu joitakin yleisimpiä tapauksia.²

² Muut tapaukset ovat aakkosjärjestyksessä seuraavat (nomineista mainittu normaalistettu yks. nominatiivimuoto ja verbeistä 1. infinitiivin lyhempi muoto; edellinen luku kummallakin kielenoppaalla osoittaa savolaisuuksien, jälkimmäinen luku uuden kannan mukaisten muotojen, yleensä siis hämäläisyyksien absoluutin määrän): *haudata* 0 : 1 (SL), 0 : 1 (AK); *hautoa* 0 : 1 (SL), 0 : 1 (AK); *hoitaa* 0 : 1 (SL), 0 : 5 (AK); *huutaa* 0 : 1 (AK); *joutua* 1 : 0 (SL), 0 : 5 (AK); *juoda* 0 : 4 (AK); *kaataa* 0 : 4 (AK); *kaatua* 0 : 1 (AK); *kausi* 0 : 4 (SL), 0 : 4 (AK); *kauto* 0 : 2 (SL), 0 : 3 (AK); *laidun* 0 : 3 (SL); *laita* 0 : 1 (SL); *lauta* 1 : 10 (SL), 0 : 8 (AK); *luoda* 0 : 1 (AK); *luuta* 0 : 1 (SL), 3 : 3 (AK); *luutia* 0 : 2 (AK); *löytää* 1 : 0 (SL); *maito* 0 : 7 (SL), 0 : 3 (AK); *mieto* 0 : 1 (SL); *myydä* 0 : 1 (SL), 0 : 3 (AK); *nauta* 0 : 1 (SL), 0 : 1 (AK); *outo* 0 : 2 (SL); *puida* 0 : 2 (AK); *pyydys* 0 : 2 (SL); *pyytää* 0 : 2 (SL), 0 : 1 (AK); *pöytä* 2 : 0 (SL), 0 : 2 (AK); *raudoittaa* 0 : 1 (SL), 0 : 1 (AK); *raudus(koivu)* 0 : 5 (AK); *rauta* 0 : 4 (SL), 0 : 3 (AK); *reisi* 0 : 1 (SL); *ruutu* 0 : 1 (SL), 0 : 1 (AK); *seutu* 0 : 1 (AK); *soida* 0 : 1 (AK); *tauti* 0 : 2 (SL); *tyytyä* 0 : 1 (SL); *täysi* 1 : 0 (SL); *uida* 0 : 1 (SL); *voidella* 2 : 0 (SL); *vuode* 0 : 2 (SL); *vuosi* 0 : 9 (SL), 0 : 11 (AK); *vuotaa* 0 : 2 (SL); *äiti* 0 : 1 (SL), 0 : 4 (AK). — Tilastoista olen jättänyt pois *tietää*-verbin heikkoasteiset muodot osin niiden tilastoja

TAULUKKO 5: ensi tavun pitkän vokaalin ja diftongin jälkeisiä *d*-tapauksia SL:lla ja AK:lla (savolaisuuksien ja uuden kannan mukaisten muotojen, yleensä *r*:llisten hämäläisyyksien absoluutit määrät).

	SL	AK
<i>meijän</i> : <i>meirän</i>	7 : 26	2 : 35
<i>aijan</i> : <i>airan</i>	0 : 5	0 : 9
<i>paijan</i> : <i>pairan</i>	6 : 4	0 : 0
<i>taija</i> : <i>taira</i>	5 : 0	1 : 0
<i>vījen</i> : <i>vīren</i>	0 : 7	0 : 8
<i>kūven</i> : <i>kūren</i>	0 : 5	0 : 2
<i>ūven</i> : <i>ūren</i>	4 : 1	0 : 11
<i>käüvä</i> : <i>käürä</i>	7 : 3	1 : 13
<i>süvä</i> : <i>süöra</i>	1 : 11	0 : 6
<i>tūva</i> : <i>tuora</i>	2 : 8	0 : 0
<i>vījä</i> : <i>vierä</i>	1 : 12	0 : 6
<i>jähä</i> : <i>järä</i>	1 : 0	4 : 0
<i>säha</i> : <i>sära</i>	8 : 0	4 : 0

Eniten on aineistossa *meidän*-tapauksia: SL:lla 33 ja AK:lla 37 (edellisessä luvussa mukana 2 *heidän*-tapausta, jälkimmäisessä 1). Kummallakin dominoi uusi kanta (yleensä *meirän*) niin, että savolaista tyyppiä (*meijän*) on SL:lla 21 % ja AK:lla vain 5 % eli edellisellä 5 ja jälkimmäisellä 4 prosenttiyksikköä vähemmän kuin muissa tapauksissa yhteensä. Lopputuloksen kanssa on ristiriidassa se SL:n spontaani huomautus, että hän ei ole oppinut hämäläistä *meirän*-muotoa vaan käyttää edelleen muotoa *meijän*. Hämäläisen tyyppin suosiota SL:lla täydentää vielä se, että hänellä *meirän*-muodon rinnalla esiintyy, tosin harvoin, hämäläistä tyyppiä *meitin*.

Taitaa-verbin heikkoasteiset esiintymät, jotka kaikki ovat kielteisiä preesensmuotoja, ovat järkiään itäisellä kannalla (*ei taija*). Asia kaipaa selitystä, varsinkin kun vokaaliympäristöltään samanlaisissa tapauksissa on normaalia vahvaho veto *r*:ään; esim. *aita*-sanapesye on aina *r*:llinen (*airan*, *airakset*, *airata*), ja *paita*-sanana heikkoasteisissa muodoissa, joita on vain SL:lla, on sekä itäistä että läntistä tyyppiä (vrt. SL:n murrenäytettä kirjoituksen lopussa). Kun *taitaa*-verbi ei esiinny vahva-asteisena esim. käsiteltävässä aineistossa kertaakaan, voisi ajatella, että verbin itämurteisen kannan yksinomaisuus selittyisi sekä verbin itsensä että sen heikkoasteisten muotojen, varsinkin kielteisten preesensmuotojen suurtaajuisuudesta. Selityksellä on tosin rasituksensa. On nimittäin huomattava, että tapauksissa, jotka ovat samoin suurtaajuisia (*kūren*, *vīren*), on *r* silti voinut voittaa.

vinouttavan suurtaajuisuuden (esim. SL:lla 83 tapausta, muita tapauksia 197) vuoksi, osin siksi, että nopeasta puheesta on usein mahdoton erottaa, onko kyseessä itämurteinen pitkävokaalinen muoto (tyyppi *en ti[j]ä*) vai hämäläinen pikapuhemuoto (tyyppi *en tiä*). Niin ikään *ne*-pronominin genetiivimuodot puuttuvat tilastoista; niitä on tarkoitukseni käsitellä muoto-opin yhteydessä myöhemmin ilmestyvässä laajemmassa tutkimuksessa.

Lukusanojen *viisi* ja *kuusi* heikkoasteisten muotojen yksinomaista r:llisyyttä (*vīren, kūren*) on vaikea selittää, ellei ajatella, että lukusanojen muotoa (huom. niiden käyttö kaupassa ja julkisessa viestinnässä) säätelevät erityiset prestiisi-seikat. Lukusanaan *kuusi* rinnastuu muodoltaan *uusi*. Sen edustus 4 : 1 SL:lla savolaisen tyyppin hyväksi kaipaa selitystä varsinkin siksi, että olen laskenut mukaan myös *uudestaan*-adverbit. Niitä on hänellä kolme ja ne ovat kaikki itäisellä kannalla (*ūvestān*); muut esiintymät ovat *ūvet* ja *ūrempā*. AK:lla myös kaikki neljä adverbiesiintymää ovat hämäläistä tyyppiä (*ūrestān*).

Käydä-verbin osalta on pantava merkille itämurteisen kannan melkoinen suosio (7 tapausta 10:stä) SL:lla ja miksei sekin, että SM:n ainoa itämurteinen tapaus ensi tavun pitkän vokaaliaineksen jäljessä oli juuri *käüvä*; AK:n edustus on normaali. Itämurteisen kannan tämänvertainen suosio voi perustua sekä verbin että erityisesti sen heikkoasteisten muotojen (*käydä, käydään*) runsastaajisuuteen.

Syödä, tuoda ja *viedä* -verbien edustuksessa ilmenee sen sijaan kaikilla kielenoppailla pyrkimys uuden kannan suosintaan: AK:lla ei ole savolaisuuksia yhtään ja SL:llakin vain 11 %. Savolaisen tyyppin epäsuosio johtunee ensi tavun vokaalistosta, joka heikentää vartalokoheesiota. Ilmeisesti samasta syystä *vuosi* ja *vuotaa* -sanojen heikkoasteiset muodot ovat myös aina uudella kannalla (esim. *vuoren, ei vuora* eikä savolaisittain *vuon, ei vuo*). Se että SL:lla kuitenkin *tietää*-verbin taivutuksessa on savolainen kanta (*en tī[j]ä, tī[j]än* jne.) lähes yksinomainen, selittyy kai siitä, että savolaiset muodot ovat lähellä hämäläisiä pikapuhemuotoja (*en tiä, tiän* jne.). Tyyppi *en tī(j)ä* on myös huomattavan suurtaajuinen (vrt. *ei taija*).

Jäädä ja *saada* -verbit ovat taas pysyneet kahdella kielenoppaalla poikkeuksetta itäisen kannan mukaisesti h:llisinä (*jähä, sāha*), vaikka ensi tavun savolainen diftongi (*soaha ~ suaha, jeähä ~ jiähä*) onkin vaihtunut hämäläiseen pitkään vokaaliin. (SM:llä on kuitenkin myös näissä tapauksissa uusi kanta voitannut, esim. *jārä* ja *sāra*.) Miten tämä selittyy? Itämurteiset muodot ovat ensinnäkin vartalon konstanssin puolesta yhtä etevä kuin länsimurteiset; sikäli ne poikkeavat *syödä, tuoda, viedä* -verbien vartalomuodoista. Toisaalta voidaan näidenkin verbien kohdalla viitata heikkoasteisten muotojen (*saada, saadaan, jäädä, jäädään*) runsastaajisuuteen.

Ensi ja toisen tavun rajaisissa *ht*-tapauksissa on havaittavissa paitsi tietyn tyyppin dominoivuutta, joka saattaa kielenoppaittain vaihdella, myös — vokaalienvälisestä edustuksesta poikkeavasti — savolaisen ja uuden kannan veraten tasavahvaa ristivetoa. Taulukosta 6 käy selville tavallisimpien tapausten edustus.³

³ Muiden ensi ja toisen tavun rajaisten *ht*-tapausten edustus on seuraava (edellinen luku kullakin kielenoppaalla osoittaa savolaisuuksien, jälkimmäinen luku uuden kan-

TAULUKKO 6: ensi ja toisen tavun rajaisen *ht*-yhtymän heikon asteen edustus (absoluutit määrät) SL:lla, AK:lla ja SM:llä joissakin tavallisimmissa sanoissa (*lähteä—yhdeksän*) ja muodoissa (*tehdä—nähdä*). Uuden kannan *D*:n äännearvo SL:lla ja AK:lla yleensä *r*, SM:llä *r* ja *d*, mutta useimmiten *ð*.

	SL	AK	SM
<i>lähett̄in</i> : <i>lähDett̄in</i>	40 : 21	4 : 15	16 : 13
<i>kahen</i> : <i>kahDen</i>	6 : 17	6 : 6	3 : 5
<i>ühen</i> : <i>ühDen</i>	22 : 17	10 : 11	7 : 31
<i>kaheksan</i> : <i>kahDeksan</i>	5 : 8	1 : 7	1 : 5
<i>üheksän</i> : <i>ühDeksän</i>	2 : 2	0 : 5	1 : 10
<i>tehä</i> : <i>tehDä</i>	28 : 0	12 : 13	5 : 7
<i>tehhän</i> : <i>tehDän</i>	15 : 0	0 : 5	0 : 2
<i>nähä</i> : <i>nähDä</i>	3 : 1	0 : 0	0 : 5

Lähteä-verbin heikkoasteisissa, etupäässä pass. imperfektimuodoissa on savolaisen ja uuden kannan suosio varsin tasavahvaa SM:llä (55 : 45 %); SL:lla dominoi savolainen kanta (uutta kantaa 34 %) ja AK:lla uusi kanta (savolaisuuksia 21 %). Jossain määrin yllättävää on SM:n osalta *lähett̄in*-tyypin melkoinen suosio, joka on peräti 43 prosenttiyksikköä vahvempaa kuin savolaisuuksien suosio kaikissa muissa tapauksissa, ja varsinkin se, että hän mainituksa tapauksessa on selvästi konservatiivimmalla kannalla kuin AK, jolla muutoin on savolaisuuksia ensi ja toisen tavun rajaisissa *ht*-tapauksissa 10:tä prosenttiyksikköä enemmän kuin SM:llä. SM:llä *lähett̄in*-tyypin suosio perustuu enemmän nykyisen yleispuhekielen vaikutukseen kuin alkuperäiseen savolaiskantaan.

Sanojen *kaksi* ja *yksi* heikossa asteessa on savolaisuuksia SL:lla 26 ja 56 %, AK:lla 50 ja 48 % sekä SM:llä 38 ja 18 %. Edustuksia luonnehtii siis itäisen ja uuden kannan ristiveto, joka varsinkin AK:lla on yllättävän tasaista. Lopputuloksessa on outoa se, että SM:llä on savolaisuuksia *kaksi*-sanan heikossa asteessa 20 prosenttiyksikköä enemmän kuin *yksi*-sanan heikossa asteessa, SL:lla taas savolaiskanta on *yksi*-sanan heikossa asteessa 30 prosenttiyksikköä vankeempaa kuin *kaksi*-sanan heikossa asteessa. Koska *kaksi* esiintyy vain lukusanaana mutta *yksi* myös indefiniittipronominina ja inessiivissä ollessaan adver-

nan mukaisten muotojen absoluutin määrän): *ahdas* 0 : 1 (AK), 0 : 1 (SM); *ahdistaa* 0 : 1 (AK); *ahdos* 1 : 0 (SL); *ahtaa* 0 : 1 (SL), 0 : 1 (AK), 0 : 1 (SM); *ehdoton* 0 : 1 (SM); *ehtiä* 0 : 4 (AK), 0 : 1 (SM); *hiihtää* 0 : 1 (SL), 0 : 1 (AK), 0 : 5 (SM); *huuhdella* 1 : 0 (SL); *johto* 0 : 1 (SM); *jähdyttää* 4 : 1 (SL), 0 : 1 (AK); *kehdata* 0 : 2 (SL), 0 : 2 (SM); *kohdella* 0 : 2 (SM); *kohta* 2 : 0 (SL), 0 : 1 (AK), 0 : 3 (SM); *lahdata* 1 : 1 (SL), 1 : 3 (AK); *lahti* (: *lahden*) 0 : 1 (SM); *laihduuttaa* 0 : 1 (SM); *lehti* 3 : 6 (SL), 0 : 1 (AK), 0 : 10 (SM); *lyhde* 0 : 4 (SL), 0 : 1 (AK), 0 : 1 (SM); *lähde* 0 : 3 (AK), 0 : 1 (SM); *mahdoton* 3 : 4 (SL), 0 : 4 (SM); *mahtaa* 0 : 1 (SM); *paahtaa* 0 : 4 (AK), 0 : 2 (SM); *puhdas* 0 : 2 (SL), 1 : 1 (AK), 0 : 1 (SM); *puhde(työt)* 0 : 1 (SL); *puhdistaa* 0 : 4 (SL); *rohdin* 0 : 1 (SL); *sahti* 0 : 3 (SL); *tahtoa* 0 : 6 (SL), 0 : 1 (SM); *vahtia* 1 : 0 (AK), 0 : 1 (SM); *vahto* 0 : 1 (SL); *vaihtaa* 0 : 10 (SM); *vauhti* 0 : 1 (SL); *vihdas* 0 : 1 (AK); *vihdoin* 0 : 1 (SM); *vihta* 0 : 9 (SL), 0 : 3 (AK), 0 : 5 (SM); *viihtyä* 0 : 2 (SL); *vyhti* 0 : 1 (AK); *yhdistys* 0 : 1 (SL), 0 : 2 (SM); *yhdistää* 0 : 1 (SM).

bina (*yhdessä*), on syytä katsoa, onko *yksi*-sanana heikossa asteessa merkitysten mukaisia eroja (taulukko 7).

TAULUKKO 7: *yksi*-sanana heikon asteen edustus SL:lla, AK:lla ja SM:llä eri merkitysryhmissä (absoluutit määrät); uuden kannan *D*:n äännearvo SL:lla ja AK:lla yleensä *r*, SM:llä *r* ja *d* mutta useimmiten *ð*.

	Indef.pron.		Numeraali		Adverbi	
	<i>ühen</i>	<i>ühDessä</i>	<i>ühen</i>	<i>ühDen</i>	<i>ühessä</i>	<i>ühDen</i>
SL	8	1	12	11	2	5
AK	4	0	6	6	0	5
SM	3	2	4	7	0	22

Tulos on yllättävän selvä: 1) indefiniittipronomineissa itäinen tyyppi on kaikilla enemmistönä, AK:lla jopa yksinomaisen ja SL:llakin lähes yksinomaisen; 2) lukusanana *yksi* heikossa asteessa vallitsee SL:lla lähes ja AK:lla täysin tasatilanne, kun taas SM:llä uusi tyyppi on odotuksenmukaisesti jossain määrin vahvempi; 3) adverbeissa ovat AK ja SM täysin luopuneet itäisestä tyyppistä, ja SL:llakin se on vähemmistönä. Taulukosta 7 käy välillisesti selville, että savolaisen tyyppin suositummuus *kaksi*-sanana heikossa asteessa SM:llä selittyy uudella kannalla olevien adverbien runsaudesta; jos adverbiesiintymät jätetään pois laskuista, on savolaisuus hänellä *yksi*-sanana heikossa asteessa 44-prosenttista ja siis hyvin rinnastuu *kaksi*-sanana heikon asteen savolaisuuteen, joka oli 38-prosenttista. Vaikeampi on selittää SL:n *ühen*-tyypin suositummuutta *kahen*-tyyppiin nähden. Vaikka laskettaisiin prosentit vain lukusanaisien tapausten mukaan, ero jäisi 26 prosenttiyksiköksi. Paitsi *kahen*-edustuksen suhteellinen vähyys osoittavat eräät muutkin seikat SL:n lukusanajen edustuksessa joltistakin tulomurteen vaikutusta (aina esim. *vīren* ja *kūren*). Voitaanekin lähteä siitä, että *kahen*-tyypin esiintymisyleisyys (26%) on hänellä normaalia. Pohdittavaksi jää silloin, miksi *ühen*-tyyppiä esiintyy tavallista enemmän. Selitys voisi olla se, että lukusanana *yksi* itämurteista kantaa on SL:lla pönkittänyt indefiniittipronominin käytännöllisesti katsoen yksinomaisen itämurteinen kanta.

Lukusanajen *kahdeksan* ja *yhdeksän* esiintymistä voidaan laskea yhteiset prosenttiluvut. Savolaisuuksia (*kaheksan*, *üheksän*) on SL:lla 41%, AK:lla 8% ja SM:llä 12%. Itäistä kantaa on siis kullakin kielenoppaalla vähemmän kuin keskimäärin *ht*:n heikossa asteessa ensi ja toisen tavun rajalla, suhteellisesti vähiten AK:lla (vrt. taulukkoon 2).

Tehdä-infinitiivi on SL:lla aina savolaisella kannalla (*tehä*), ja muillakin on savolaisuutta yllättävän paljon: AK:lla 48% ja SM:llä 42%. Verbin pass. preesens edustuu jossain määrin toisin: SL:lla on tosin edelleen pelkkää savolaisuutta (*tehhän*) mutta muilla pelkkää uutta kantaa. Savolaisen kannan voimakkuus varsinkin infinitiivissä mutta SL:lla myös pass. preesensissä selittynee

siitä, että heikkoasteiset muodot ovat jo sinänsä suurtaajuisia ja lisäksi vahvaasteisiin nähden lukumäärältään ylivoimaisia; vahva-asteisten muotojen *t* (*tehtiin, tehty* jne.) ei kaiken lisäksi kuulu kantasanaan eikä ole sillä tavoin pitämässä yllä *t*:n astevaihtelua kuin esim. tapauksissa *lehti* : *lehden*, *lahti* : *lahden*. *tehdän* -muodon puuttuminen AK:lla ja SM:llä, ellei ole kyse sattumasta, on jossain määrin yllättävää heidän infinitiiviedustuksensa pohjalta. *Nähdä*-infinitiivissä ei edustus ole siinä määrin savolainen kuin infinitiivissä *tehdä*: SL:lla on tosin savolaisuus (*nähä*) enemmistönä, mutta SM on jo täysin uudella kannalla (AK:lta ei esimerkkejä).

2.1.3. Idiolekteittäisiä eroja on monenlaisia. Joihinkin olen viitannut edellä, joistakin tulee puhe tuonnempana. Tässä kiinnitän huomiota vain siihen, mikä käy ilmi taulukosta 8, johon on laskettuna taulukon 2 perusteella ensi ja toisen tavun rajaisen *d*:n edustuksen keskiarvot kultakin kielenoppaalta.

TAULUKKO 8: ensi ja toisen tavun rajaisen *d*:n edustus SL:lla, AK:lla ja SM:llä prosentteina. Savolaisuuksien (\emptyset , *j*, *v*), hämäläisyyksien (*r*) ja yleiskielisyyksien (*d*) lisäksi tapausryhmä »muita» = yleiskieltä tavoiteltaessa syntyvät variantit (esim. *đ*, *δ*, *t*).

	Savol.	Hämäl.	Yleisk.	Muita
SL	29	63	1	7
AK	13	73	1	13
SM	7	23	20	50

Vanhoillisinta on SL:n kieli: sitä luonnehtivat vankka murteellisuus (yht. 92%), varsinkin savolaisuudet (29%), ja vastaavasti yleiskielisten varianttien (1%) ja »muiden» varianttien (7%) niukkuus. Hänestä jää AK murteellisuuksien yhteismäärässä 6 prosenttiyksikön ja savolaisuuksien osalta peräti 16 prosenttiyksikön päähän. Kun AK:lla vastaavasti on jossain määrin vahvempaa taipumusta yleiskielen suuntaan (*d*-tapauksia tosin yhtä vähän mutta »muita» variantteja 6 prosenttiyksikköä enemmän kuin SL:lla), hän jää kiелensä konservatiiviuudessa nuoremasta sisarestaan. Selvästi muista eroaa kuitenkin SM, sisarusparven nuorin: murteellisuuksia 30% (niistä savolaisuuksia vain 7%), *d*-tapauksia 20% ja »muita» variantteja peräti 50%. Hänen puheelleen on ominaista huojuminen hämäläiskannan (23%) ja yleiskielisen kannan (20%) välillä.

Kielenoppaiden järjestys, mikäli pidetään kriteerinä yleiskielen *d*:n edustuksen konservatiiviuutta, on siis seuraava: 1) SL, 2) AK ja 3) SM (ero edellisiin suuri). Lopputulos on yllättävä. Ensiksikin olisi odottanut, että AK, vanhin Nurmeksesta muuttaneista sisaruksista, olisi ollut kieleltään konservatiivein. Hän on nimittäin tullut vasta neljissäkymmenissä hämäläisalueelle, muut sisaret jo kaksissäkymmenissä; hänen miehensä on ollut savolainen (kuollut tosin jo 1949), kun muut ovat menneet avioon hämäläisen kanssa; AK ei ole käynyt koulua, kun muilla on käyty nelivuotinen kansakoulu. Toiseksi kiintyy

huomio siihen, että kahden nuorimman sisaruksen edustukset poikkeavat suuresti toisistaan, vaikka heidän elämänvaiheensa ovat hyvin samanlaiset (vrt. henkilötietoja).

Kun tämä tulos näyttää piirre piirteeltä toistuvan nuorimpien sisarusten välillä ja useimmiten (vrt. kuitenkin seuraavaa piirrettä) myös SL:n ja AK:n välillä, kannattaa miettiä, mikä voisi selittää nämä ainakin näennäiset epä-johdonmukaisuudet. Heikki Leskinen (1981b: 69—72, 90) on tehnyt huomioita siitä, miten kielelliset erot karjalaisen siirtoväen osalta selittyvät osin kielenoppaiden erilaisesta asuinympäristöstä. SL on muuttonsa jälkeisen ajan asunut verraten lähellä Tamperetta mutta kuitenkin tyyppillisessä maaseutuyhteisössä ja vuodesta 1940 syrjäisessä maalaiskylässä. AK:n asuinpaikka on ollut 1946—58 lähellä Tamperetta maaseudulla sijaitseva omakotitajama ja vuodesta 1958 Tampere. SL on ollut palveluksessa maalaistaloissa Pirkkalassa 1936—40 ja hoitanut pientilan emännyyttä Lempäälän Hinsalan kylässä vuodesta 1940 lähtien. AK on taas ollut kotona lähes miehensä (puolustusvoimien palveluksessa) kuolemaan saakka ja 1948—64 työssä Tampereen kumitehtaassa. Tältä pohjalta voi ainakin osin ymmärtää, miksi AK ei yllä yleiskielen *d*:n eikä monen muunkaan piirteen edustuksen konservatiiviuudessa SL:n, nuoremman sisarensa, tasalle. Mikä sitten on johtanut kahden nuorimman sisaren kielellisiin eroihin? SM on muuttonsa jälkeen asunut vuoden rauhallisessa talonpoikaisyhteisössä mutta jo vuodesta 1936 verraten lähellä Tamperetta omakotitajamassa sisarensa AK:n naapurina. Hän on, päinvastoin kuin kolmea vuotta vanhempi sisarensa, ollut vilkkaassa kosketuksessa ympäristöönsä, varsinkin sen karjalaisiin, ottanut osaa yhdistystoimintaan, ollut laulukoroissa jne. Näin hän asuinympäristöltään ja elintavoiltaan suuresti eroaa sisarestaan, ja se on loitontanut häntä niin savolaisuuksista kuin sittemmin myös hämäläisyyksistä. Kielellistä hienojakoisuutta selvitellessä on tällaisissa tapauksissa pakko ottaa huomioon myös kielenulkoinen hienojakoisuus.

2.1.4. Usein puhutaan nykyään kielen tilanteittaisesta vaihtelusta. Sen selvittämiseksi, muuttuuko sisarusten kieli millään tavoin heidän keskustellessaan savolaisten kanssa ja vieläpä entisessä kotiympäristössä, otin syyskesällä 1981 Nurmekseen tekemälleni matkalle mukaan SL:n ja nauhoitin hänen ja Nurmeksessa koko ikänsä asuneen RN:n, SL:n vanhimman sisaren (henkilötiedot edellä), keskustelua kaksi tuntia. *d*:n edustuksen osalta tulos selviää taulukosta 9.

Vaikka esiintymiä on vain noin viidesosa siitä mitä Lempäälän-nauhoituksissa, niitä on varovien päätelmien tekoon kylliksi. Savolaisuus on lisääntynyt ensi ja toisen tavun rajalla joka ryhmässä: lyhyen vokaalin jäljessä 2 prosenttiyksikköä, pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä 7 prosenttiyksikköä ja *ht*-yhitymän heikossa asteessa 4 prosenttiyksikköä; hämäläisyys on vastaavasti yleen-

TAULUKKO 9: yleiskielen *d*:n vastineet ensi ja toisen tavun rajalla prosentteina ja absoluutisti (f) SL:lla Nurmeksen-kokeessa ja (sulkeissa) Lempäälän-nauhoituksissa (taulukosta 2). Savolaisuusien (*ŋ, j, v*), hämäläisyyksien (*r*) ja yleiskielisyyksien (*d*) lisäksi tapausryhmä »muita» = yleiskieltä tavoiteltaessa syntyvät variantit (esim. *đ, δ, t*). I = lyhyen vokaalin, II = pitkän vokaalin ja diftongin, III = *h*:n jälkeiset tapaukset.

	Savol.	Hämäl.	Yleisk.	Muita	f
I	9 (7)	74 (76)	0 (1)	17 (16)	23 (139)
II	33 (26)	67 (71)	0 (1)	0 (2)	40 (197)
III	57 (53)	43 (43)	0 (0)	0 (4)	44 (255)

sä vähentynyt tai pysynyt ennallaan. Savolainen kanta on vahvistunut ensi tavun lyhyen vokaalin jäljessä hämäläisyyksien kustannuksella, ensi tavun pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä sekä hämäläisyyksien että yleiskielisten ja »muiden» varianttien kustannuksella, *ht*-tapauksissa taas »muiden» varianttien kustannuksella. Kun jälkitavujen kaikki kolme tapaus lisäksi ovat itäisellä kannalla (*paljouven; homehu, pamahellu*), voitaneen todella katsoa savolaisuuden lievästi vahvistuneen *d*:n edustuksessa ja olettaa, että edustus vaihtuisi ehkä nopeastikin savolaisvoittoiseksi, jos kielenoppaat muuttaisivat Hämeestä takaisin synnyinseudulleen.

2.2. Vartaloltaan yksitavuisten verbien prees. yks. 3. persoona

Tämä piirre on luettava lähinnä muoto-opin alaan. Sen edustus on suurimassa osassa itämurteita ja länsimurteista suurimassa osassa pohjalaismurteita ja kaakkoishämäläisten murteiden itäosassa äänneilmaisesti *p*:llinen, joko tyyppiä *süöpi* kuten Nurmeksessa tai loppuheittoista tyyppiä *süöp*; muualla vallitsee analoginen kanta, esim. Tampereen seudun hämäläismurteissa *süä*. Käsiteltävä piirre poikkeaa edellisestä piirteistöstä sikäläkin, että yleiskielen kanta on sama kuin tulomurteen. Nurmekselaisilla tulokkailla on siis Hämeessä joutunut kilpasille vain kaksi tyyppiä, itäinen *süöpi* ja länsimurteis-yleiskielinen *süö*.

2.2.1. Tyyppien edustus eri kielenoppailla käy ilmi taulukosta 10. Ensi ja toisen tavun rajaiseen *d*:n edustukseen (taulukko 8) verrattuna voidaan havaita seuraava: 1) Kullakin kielenoppaalla on savolaisuus vahvempaa kuin *d*-tapauksissa, selvimmin AK:lla (ero peräti 44 prosenttiyksikköä), toiseksi selvimmin SL:lla (ero 16 prosenttiyksikköä), heikoimmin SM:llä (ero 6 prosenttiyksikköä); kun savolaisuusien keskiarvo ensi ja toisen tavun rajaisissa *d*-tapauksissa on 16 %, se on nyt 38 %. 2) Konservatiivein on kieleltään AK (savolaisuuksia 12 prosenttiyksikköä enemmän kuin SL:lla), kun *d*-tapauksissa oli ykköstilalla SL (savolaisuuksia 16 prosenttiyksikköä enemmän kuin AK:lla); kuten *d*-tapauksissa SM on selvästi muita herkemmin omaksunut uuden kannan. 3) AK:lla ja SL:lla analogisen tyyppin tuonvertainen suosio perustuu kai lähinnä hämäläismurteiden vaikutukseen, SM:llä varmasti hämäläiskantaa tukevan yleiskielenkin vaikutukseen.

TAULUKKO 10: vartaloltaan yksitavuisten verbien prees. yks. 3. persoonan edustus AK:lla, SL:lla ja SM:llä prosentteina (f = absoluutit määrät).

	<i>sööpi</i>	<i>suö</i>	f
AK	57	43	21
SL	45	55	55
SM	13	87	16

2.2.2. Verbeittäistä tarkastelua haittaa esiintymien vähyys. Taulukossa 11 on esitetty kolmen yleisimmän verbin edustuksen absoluutit esiintymäluvut.⁴

TAULUKKO 11: verbien *saada*, *käydä* ja *jäädä* prees. yks. 3. persoonan edustus AK:lla, SL:lla ja SM:llä (absoluutit määrät).

	AK	SL	SM
<i>sāpi</i> : <i>sā</i>	2 : 5	3 : 13	0 : 9
<i>kāüpi</i> : <i>kāü</i>	4 : 1	10 : 12	0 : 0
<i>jāpi</i> : <i>jā</i>	2 : 0	6 : 0	0 : 0

Käydä-verbin esiintymät noudattavat taulukon 10 mukaista tulosta täsmälleen SL:lla; hänellä *käüpi*-tyyppiä on 10 prosenttiyksikköä vähemmän kuin *käü*-tyyppiä, ja esiintymiä on ylipäätään riittävästi prosenttilukujen laskemiseen. *Saada*-verbin prees. yks. 3. persoonassa dominoi taas *sā*-muoto selvästi AK:lla, vielä selvemmin SL:lla, ja SM:llä se on yksinomainen. Koska *saada*-verbin prees. yks. 3. persoonan muotoja on koko aineistossa (92 tapausta) eniten — ja noin kolmasosa —, vinoutuu yleistilasto kunkin kielenoppaan ja tietysti myös kokonaistuloksen osalta länsimurteis-yleiskielisen kannan eduksi. *Jäädä*-verbin prees. yks. 3. persoonan muodot ovat taas yllättäen kaikki tyyppiä *jāpi*. *jā*-tyypin puuttumista voidaan pitää sattumana ja viedä se aineiston niukkuuden tiliin, mutta on kysyttävä, mistä johtuu *saada*-verbin osalta lyhemmän tyypin suosio. Syynä voi taas olla se, että kielen tavallisimmissa sanoissa esiintyy tendenssiä lyhyiden muotojen suosintaan, jopa sanojen lyhenemistä pikapuhemuodoiksi.

2.2.3. SL:lla oli ensi ja toisen tavun rajaisen *d*:n edustuksessa savolaisuuksia 29% (taulukko 8) mutta Nurmeksen-kokeessa 4:ää prosenttiyksikköä enemmän. Vartaloltaan yksitavuisten verbien prees. yks. 3. persoonan muotoja on hänen Nurmeksen-aineistossaan yhteensä 20, joista tasan puolet on tyyppiä *sööpi*. Itäisen kannan vahvistuminen 5 prosenttiyksiköllä käy siis lähes yksiin *d*:n edustuksen savolaistumisen kanssa ja näyttäisi myös osoittavan lähtömurteen aseman lievää vahvistumista uudessa puhetilanteessa.

⁴ Muut tapaukset seuraavassa yleisyysjärjestyksensä mukaan lueteltuna; edellinen luku kussakin tapauksessa osoittaa savolaisuuksien (esim. *voipi*), jälkimmäinen uuden kannan mukaisten muotojen (esim. *voi*) absoluutin määrän: *voida* 0 : 1 (AK), 1 : 2 (SL), 0 : 3 (SM); *syödä* 2 : 1 (AK), 1 : 1 (SL), 1 : 0 (SM); *tuoda* 1 : 0 (AK), 2 : 0 (SL), 1 : 2 (SM); *viedä* 2 : 1 (SL); *lyödä* 1 : 0 (AK), 0 : 1 (SL); *juoda* 0 : 1 (AK).

2.3. Ensimmäiset, otoksen luonteiset tulokset, jotka on saatu kahden piirteen tarkastelun pohjalla, ovat seuraavat:

1) Yleiskielen *d*:n vastineet osoittavat savolaisuuksien väistyneen hämäläisyyksien tieltä a) herkemmin vokaalienvälisissä asemissa kuin *ht*-tapauksissa sekä ensi ja toisen tavun rajalla että kauempana sanassa, b) herkemmin ensi tavun lyhyen vokaalin jäljessä (savolaisuutta oli enää joissakin harvoissa tapauksissa) kuin ensi tavun pitkän vokaalin ja diftongin jäljessä, c) herkemmin ensi ja toisen tavun rajalla kuin kauempana sanassa. Siirtyminen edelleen yleiskielen suuntaan (toisinaan yleiskieliseen *d*:hen, yleensä kuitenkin vasta yleiskieltä tapaileviin »muihin» variantteihin) oli a) herkempää ensi ja toisen tavun rajaisissa vokaalienvälisissä tapauksissa kuin *ht*-yhtymän heikossa asteessa (varsinkin ensi tavun lyhyen vokaalin jälkeiset tapaukset osoittivat tuollaista alttiutta), b) herkemmin ensi ja toisen tavun rajalla kuin kauempana sanassa. Merkille pantavaa on eräänlainen paralleelisuus savolaiskannan hämäläistymisen ja hämäläiskannan yleiskielistymisen välillä.

2) Mikä syy missäkin tapauksessa oli ohjaillut kehityksen kulkua, jäi monesti vaille lopullista ratkaisua. Tapausten esiintymistaajuus näyttää kuitenkin olleen relevantti tekijä. Suurtaajuus näytti edistäneen savolaisuuden säilymistä, varsinkin jos tuo suurtaajuus oli heikkoasteisten muotojen runsautta (*ei taida, jäädä, saada, käydä* jne.) tai jos savolaisen tyyppin valinta, kuten *ht*-tapauksissa, tiesi keveimmän tyyppin valintaa kilpailevista vaihtoehdoista. Jossakin runsastaajuudessa tapauksessa pyrkimys keveimmän vaihtoehdon valintaan näytti taas johtaneen uuden kannan suosintaan (esim. *sa*-tyypin dominoivuus prees. yks. 3. persoonassa). Suurtaajuuskaan ei pystynyt pitämään yllä savolaista kantaa ensi tavun lyhyen vokaalin jäljessä, koska savolainen tyyppi yksitavuisuuttaan (siirtymäkonsonanttiset muodot harvinaisia) poikkesi liikaa kaksitavuisesta hämäläisestä ja loukkasi vartalokoheesiota, ei liioin *syödä, tuoda, viedä* -tapauksissa sen vuoksi, että savolaisen tyyppin vokaalisto näissäkin heikensi häiritsevästi vartalokoheesiota. Tavuasema näytti ohjailevan kehitystä niin, että savolaisuudet ja hämäläisyydetkin olivat kauempana sanassa suojemmassa kuin ensi ja toisen tavun rajalla. Niin ikään oli havaittavissa savolaisen ja hämäläisen tyyppin merkitysryhmittäistä vaihtelua: savolaisuus näytti määrätapauksissa kiintyneen postpositioihin (SL:lla *ēssä* ~ *ēstä* lähes yksinomaisen) ja pronomineihin (kaikilla kielenoppailla *ūhen*-tyyppi dominoiva indefiniittipronominina) mutta hämäläisyys adverbeihin (SL:lla *eressä, erestä* jne. yksinomaisen ja kaikilla kielenoppailla *ūhressä*-tyyppi selvästi dominoiva; SL:lla kuitenkin aina *ūvestān*). Monessa yksityistapauksessa jäi syy jonkin tyyppin suosintaan tai vierontaan kuitenkin selvittämättä: miksi esim. aina *vīren, kūren* (ei kertaakaan *vījen, kūven*) ja miksi SL:lla *paijan* ~ *pairan* (6 tapausta 10:stä tyyppiä *paijan*) mutta aina *airan*? Tutkimuksen edistyessä sekaidiolektien alalla jotkut tällaiset tapaukset saanevat selityksen, jotkut jäävät ehkä

jatkuvasti vaille selitystä.

3) Hienojakoisen aineiston idiolekteittaiset erot pystyttiin ymmärtämään vasta kun otettiin huomioon niiden suhde kielenulkoiseen hienojakoisuuteen. SM oli loitonnut kauimmas savolaisesta puheenparresta, selvästi kauemmaksi kuin SL ja AK. Kiintoisa yksityiskohta oli, että jälkimmäisistä toinen oli konservatiivimmalla kannalla toisen piirteen osalta, toinen toisen.

4) Nurmeksen-koe osoitti 4—5 prosenttiyksikön vertaista savolaisuuden vahvistumista uudessa puhetilanteessa.

(Jatkuu seuraavassa vihkossa.)

Zur Erforschung der Mischidiolekte

PEKKA LEHTIMÄKI (Tampere)

Zu den bedeutendsten Zeitperioden in der Entwicklung und Erforschung des Finnischen gehören die 70er Jahre des 19. Jahrhunderts. Der Beginn der gegenwärtigen finnischen Gemeinsprache (finn. *nykysuomi*) ist auf jene Zeit zurückzuführen, und damals fing auch die Entwicklung an, die besonders in den letzten Jahrzehnten teilweise zum Verschwinden der alten Volksmundarten zugunsten der neueren Formen der Umgangssprache geführt hat. Zu Beginn des betreffenden Jahrzehnts nahm aber auch die moderne Dialektologie in Finnland ihren Anfang, die für die Fennistik seitdem massgebend ist. Trotz vielerlei Erneuerungen in der Methode und der Erweiterung des Forschungsgebietes über die anfangs vorherrschende Lautlehre hinaus blieb die Dialektologie dennoch ca. hundert Jahre lang in dem Sinne traditionsgebunden, als das Forschungsobjekt allein die alten Volksmundarten waren. Mit Ende der 60er und Anfang der 70er Jahre des 20. Jahrhunderts wurden auch die neueren Formen der Umgangssprache von den Dialektologen unter die Lupe genommen: die Stadtdialekte auf Anregung von Terho Itkonen (Helsinki) und die heutigen Umgangssprachen der karelischen Umsiedler und ihrer Nachkömmlinge auf

Anregung von Heikki Leskinen (Jyväskylä). (Zu diesen Projekten s. Heutige Wege der finnischen Dialektologie, *Studia Fennica* 24, 1981, S. 67—91, 119—138.)

Verf. behandelt oben ein Gebiet, das bis jetzt im Forschungsprogramm der finnischen Dialektologie fehlt: Mischidiolekte, die im allgemeinen Kombinationen zweier Regionaldialekte sind (als zusätzliche Komponente heute auch oft noch die Gemeinsprache). In der Praxis handelt es sich darum, welcher Sprache sich die Personen bedienen, die während ihres Lebens nicht nur in einem Dialektgebiet, sondern in mehreren Dialektgebieten gewohnt haben. Für sie ist nämlich charakteristisch, dass sie danach streben, bewusst oder unbewusst eine neue Sprechweise anzunehmen (nachdem sie z. B. wegen ihres alten Dialekts Gegenstand des Spottes geworden waren). Die Vertretung verschiedener Merkmale wechselt in den Idiolekten wie folgt. Der neue Typ kann völlig, wahrscheinlich nach einer nur kurzen Variationsphase, übernommen werden, oder der alte Typ bleibt erhalten. Für die meisten Fälle ist jedoch die wahrscheinlich ständige Variation des alten und neuen Typs charakteristisch, wobei auch Innovationen entstehen können. Die Aufgabe der For-

schung ist es zu klären, wie die Vertretung je nach Merkmalen, Wörtern und Idiolekten wechselt, wie sich die Unterschiede erklären und schliesslich, wie schnell der Übergang vom alten zum neuen Typ erfolgt. Man muss bei den Erklärungen von den linguistischen Prämissen ausgehen. Idiolektale Unterschiede können jedoch oft erst dann verstanden werden, wenn man auch die aussersprachlichen Faktoren berücksichtigt.

Verf. versucht, mit Hilfe jenes Materials in die Problematik der Mischidiolekte einzudringen, das er bei drei Geschwistern (je 5 Stunden) aufgenommen hat. Die zwei jüngsten (geb. 1914 und 1917) kamen ungefähr mit 20 Jahren und die älteste (geb. 1907) mit 40 Jahren aus dem ostsavoer Dialektgebiet (Nurmes) in das Gebiet der zentralen Hämedialekte (Lempäälä in der Nähe von Tampere), die sich von den Savodialekten scharf unterscheiden. Zu betrachten sind zwei Merkmale: 1. aus der Lautlehre die Entsprechungen von gemeinsprachlichem *d* (ostdial. Schwund, *j* oder *v*, westdial. u. a. *r*), 2. aus der Morphologie die Präsensformen der 3. Person Singular bei einsilbigen Stämmen (ostdial. z. B. *juopi* 'trinkt', westdial. *juo*). Die Merkmale weichen voneinander auch insofern ab, als sich beim ersteren Fall der gemeinsprachliche Vertreter (*d*) von beiden dial. Vertretungen unterscheidet, beim letzteren aber der gemeinsprachliche Typ derselbe ist wie der westdial. Typ. Die

wichtigsten Ergebnisse sind folgende:

1. Die Entsprechungen von gemeinsprachlichem *d* zeigen, dass die savodial. Varianten wie folgt abweichen: a) eher bei intervokalischen Fällen (*pān* → *paran* 'des Topfes', *paijan* → *pairan* 'des Hemdes') als bei den *hd*-Fällen (*lehen* → *lehen* 'des Blattes'), b) eher nach einem kurzen Vokal (*pān* → *paran*) als nach einem langen Vokal oder Diphthong (*paijan* → *pairan*), c) eher an der Grenze zwischen 1. und 2. Silbe (*kūven* → *kūren*, Genitiv von *kuusi* 'sechs') als in anderen Silbenpositionen (*vanhūven* → *vanhūren* 'des Alters'). Bemerkenswert ist eine klare Parallelität in der Entwicklung vom savodial. Typ zum hämedial. Typ und vom hämedial. Typ zum gemeinsprachlichen Typ.

2. Worin der jeweilige Grund für die Entwicklungen liegt, bleibt zumindest vorläufig bei manchen Fällen ungeklärt. Ein relevanter Faktor scheint jedoch die Frequenz der Fälle zu sein: bei Fällen mit hoher Frequenz dominiert von den Alternativen oft die kürzeste, entweder savodial. oder hämedial. Variante. Wo der Kontrast zwischen beiden dial. Typen besonders gross ist, dominiert oft der westdial. Typ. Es gab auch einen solchen bedeutungsgemässen Wechsel, dass bei ein und demselben Wort die savodial. Variante mit der einen Bedeutungsgruppe verbunden war, die hämedial. Variante mit der anderen.

(Fortsetzung im folgenden Heft.)